

dette frøet virkelig skulle forplante seg som ugress i forskningen på Holbergs historiske forfatterskap frem til vår tid.

Gjennomgangen av Holbergresepsjonen – den første i sitt slag siden C. Ehrencron-Müllers *Forfatterlexikon* (1933) – er grundig, og utvalget stort sett representativt. Samtidig er også utelatelsene viktige å ha in mente. Fremstillingen bærer for eksempel preg av at det i all hovedsak er resepsjonen av *Dannemarks Riges Historie* (1732–35) som løftes frem. I tillegg er det påfallende at Sigurd Høst – som i sin monografi om Holbergs historiske verker (1913) gjentatte ganger slutter seg til forståelsen av Holberg som pragmatisk historiker – regelrett avskrives fra tradisjonsstudien, med begrunnelsen at han "afstår fra en samlet vurdering og indplacering av Holberg som historiker" (s. 58). Isteden løftes Bull frem, med den konsekvens at "Voltaire-linjen" fremstår sterkere enn den kanskje er. Det skinner ellers gjennom at *Ludvig Holberg som pragmatisk historiker* er forfatteret i historiefagets og kildekritikkens tjeneste. Tjenesten viser seg i alt fra metode og valg av sitater, til omtalen av Holbergforskningens tradisjonsbærere. Mens historiefaglige autoriteter som Paludan-Müller og Erslev ærbødig løftes frem som de patriarkene de også var, blir Georg Brandes avskrevet som en "outsider" – som Bull igjen leses i forlengelse av. Bildet ville nok sett litt annerledes ut fra en litteraturforskners ståsted.

Med det sagt, er det et forbilledlig stykke arbeid Olden-Jørgensen har levert. For det første må boken regnes som et verdifullt bidrag til forståelsen og vurderingen av historieskrivningen og historieteorien i denne interessante perioden i historiefagets tidlige utvikling. I tillegg er den ryddige forskningsoversikten, med det tilhørende noteapparatet, en gave til alle som arbeider med, eller vurderer å sette seg inn i denne delen av Holbergs forfatterskap. Og det skal man altså vurdere. For som Olden-Jørgensen både påpeker og demonstrer, gjemmer det seg et stort og spennende forskningsarbeid

i Holbergs nedstøvede historieverk. Kort og godt: Med *Ludvig Holberg som pragmatisk historiker* har Olden-Jørgensen lagt godt til rette for den forestående renessansen.

Inga Henriette Undheim

Raimo Pullat, *Tallinlase asjademaailm valgustussajandil* [Revalbornas levnadsmiljö under opplysningstiden] (Tallinn: Estopol). 380 s.

Bouppteckningar utgör en fruktbar och ofta anlitad källa för att studera materiell kultur under tidigmodern tid. De har dock sällan utnyttjats lika utförligt som i den här studien. Raimo Pullats verk *Tallinlase asjademaailm valgustussajandil* experimenterar nämligen till det yttersta med bouppteckningsmaterialets möjligheter att återuppliva det förflutna.

Den estnische historikern Raimo Pullat är professor emeritus vid universitetet i Tallinn och verket kan betraktas som hans *magnum opus* eftersom det baserar sig på ett livslångt intresse för Tallinn, eller Reval, och dess invånare under 1700-talet. Litteraturförteckningen inkluderar mer än trettio av Pullats egna böcker och artiklar om ämnet, den äldsta är från 1966 och den nyaste från förra året. Läsaren står alltså på toppen av en länge uppförd pyramid av forskning.

Ribban har satts högt. Trots att bouppteckningarna utgör arbetets grundsten så har de endast ett instrumentellt värde och de med dem förknippade källkritiska frågorna förbigås rätt kortfattat i början. Målsättningen är att måla ett porträtt i helfigur av borgaren i 1700-talets Reval och dennes livsmiljö: hur bodde man, vad åt man, hur klädde man sig, vad läste man. Eftersom tre femtedelar av de bevarade bouppteckningarna är efter köpmän och hantverkarmästare så blir föremålet för helfigursporträttet oundvikligen en välbärgad borgare.

Pullats sätt att närma sig sitt ämne är samtidigt både traditionellt och modernt – eller, uttryckt med andra ord, så gammaldags att det redan blivit modernt på nytt. I inledningen knyter han sin forskning till den nya vågen inom europeisk vardagshistoria och mikrohistoria. Andligen står han dock i minst lika stor skuld till den klassiska socialhistorien från 1900-talets början och dess detaljerade studier av människornas levnadsvanor och livsmiljö. Periodvis gör sig Pullat också skyldig till den klassiska socialhistoriens skötesynd och släpper loss en flod av detaljer som hotar att dränka de stora linjerna.

Upplysningstiden Reval låg i en gränsszon både geografiskt och kulturellt. Den gamla Hansastaden låg i knutpunkten mellan tre kulturområden, det nordiska, det ryska och det tyskbaltska. Detta konkretiseras till exempel i Pullats beskrivningar av matkulturen. Även om Revalborgarnas matvanor i många avseenden var mellaneuropeiska utgjorde rågbrödet på nordiskt vis grunden för stadsbornas näringsintag. I fråga om dryckesvanor befann sig Reval i gränsmarkerna mellan den tyska ölkulturen och den ryska brännvinskulturen, något som syns i bouppteckningarnas alkoholförråd.

För Reval innebar 1700-talet en andlig brytpunkt mellan den gamla och den nya världen, om detta berättar särskilt de kapitel som behandlar boendevanor och möbler. Den medeltida hustypen, grupperad runt ett stort och mångfunktionellt centralrum kallat *diele*, försvann åtminstone bland de mer välbärgade. I de nya husen fanns det separata rum med olika funktioner: kök för matlagning, sal för representation och sovrum för vila. Separationen av rummen ledde också till att möblerna moderniserades, byråer ersatte kistor och man införskaffade sängar med tillhörande sängkläder till sovrummen.

Pullat strävar efter att rekonstruera på vilka vägar kläd- och möbelmoden kom till Reval genom att studera deras utbredning i Europa. Impulsgivare var framför allt de tyska städerna

i Östersjöområdet till vilka borgarna i Reval hade historiska förbindelser. Det mycket närliggande S:t Petersburg rörer däremot förbluffande liten uppmärksamhet. Efter att i Ulla Ijäs nyutkomna avhandling (se *Sjuttonbunderatal* 2016, s. 127) ha läst om hur ivrigt eliten i 1700-talets Viborg efterapade den kejserliga huvudstadens modenycker skulle det ha varit intressant att se om samma fenomen existerade i Reval, som också var en stad i det ryska imperiet vid denna tid. Det är möjligt att källorna inte tillåter att utforska denna fråga för Revals del eller så föredrog den gamla Hansastaden att vända sig mot Tyskland och avvisa det ryska inflytandet.

En av de mest överraskande impulsgivarna var enligt Pullat Helsingfors, som i jämförelse med den gamla stenstaden Reval endast var en uppkomlingsstad. Tack vare byggnadsarbetena på sjöfästningen Sveaborg kom Helsingfors emellertid i kapp Reval inom loppet av ett halvt decennium och kosmopolitiska adliga officerare hämtade med sig de senaste modeströmningarna dit. Reval och Helsingfors förenades av borgerskapets släktrationer och livliga handelsförbindelser, vilket gjorde att nya moden enkelt spreds från Sveaborg till Finska vikens sydkust.

Till verkets mest intressanta delar hör ett kapitel om borgarnas hembibliotek. Över hela Europa innebar 1700-talet en brytningstid inom bokkulturen och för första gången kunde också invånarna i Reval inhandla ett brett utbud av andra verk än den religiösa litteratur som kyrkan sanktionerat. Pullat visar att de utnyttjade denna frihet på två mycket olika sätt. De liberala började läsa Voltaire, Rousseau och *Robinson Crusoe* i tyska översättningar. En annan kategori av borgare hängav sig istället åt pietismen, en radikal väckelserörelse som spred sig från Tyskland, och köpte därför stora mängder av pietistisk fromhetslitteratur. Båda grupperna strävade efter att lösgöra sig från den av kyrkan kontrollerade litterära världen, även om det skedde i helt motsatta riktningar.

Pullats forskning bjuder inte på några nya och revolutionerande tolkningar. Däremot erbjuder denna bok en pietetsfullt utförd beskrivning av hur de stora linjerna inom 1700-talets europeiska kulturhistoria kom till uttryck i en handelsstad i Östersjöregionen. Till exempel avslutas det kapitel som behandlar boendet med konklusionen att "var Revalbon bodde bestämdes av hans förmögenhet, yrke och sociala status" – köpmannaeliten bodde vid Rådhusorget, hantverkarna i sina egna kvarter och de fattiga i stadens utkanter. Det här var den normala sociala topografin i en tidigmodern europeisk stad, men Pullat bjuder läsaren på den kryddad på revalskt vis.

Strukturellt besväras verket av en viss ojämnhet, något som kan bero på att Pullat har en så enorm egen forskningshistoria att ösa ur. I kapitlet som behandlar kläder finns två omfångsrika tabeller angående förekomsten av mans- och kvinnokläder i köpmännens bouppteckningar vilket får läsaren att fundera över varför inte övriga ämneshelheter har försetts med motsvarande tabeller. Inte heller är balansen mellan kapitlen den bästa tänkbara då ett 45-sidigt kapitel åtföljs av ett åttasidigt. Materialet kunde ha grupperats till helheter på ett djärvare sätt: boende, klädsel, mat, inredning, lyx.

Trots dessa invändningar utgör Pullats verk en ståtlig kulmination på en lång karriär. Dess förtjänster ligger framför allt i Pullats förmåga att levandegöra vardagen och 1700-talsborgarens materiella miljö i Reval. Efter att ha läst boken vet jag precis hur jag skulle möblera mina rum, vad jag skulle äta, hur jag skulle klä mig och hurdana böcker jag skulle läsa ifall jag vore en borgare i upplysningstidens Reval. Det är ovanligt att finna så kompetenta forskare som även har den gestaltande talangen att förmå läsaren resa i tiden. Den som inte kan estniska kan ta del av en fjorton sidor lång sammanfattning på tyska som finns i slutet av boken.

Juba-Matti Granqvist

Tore Stubberud, *Jacob Nicolai Wilse (1735–1801): en opplysningsmann* (Rakkestad: Valdisholm forlag, 2016). 250 s.

Jacob Nicolai Wilse, *Skrifter i utvalg*, red. Tore Stubberud (Rakkestad: Valdisholm forlag, 2016). 588+106+154 s.

Presten, vitenskapsmannen og litteraten Jacob Nicolai Wilse ble født i Lemvig i Nord-Jylland og vokste opp ved Limfjorden og i bygdene innenfor. Deretter studerte han i København, hvor han tok embetseksamen i teologi i 1756. Han fulgte også forelesninger i naturvitenskap hos Christian Gottlieb Kratzenstein. Etter embetseksamen førte han en omflakkende tilværelse som huslærer, blant annet bodde han i perioden 1761–63 i den rike trelastbyen Fredrikshald (Halden) i Norge, og 1765–67 i den multikulturelle handelsstaden Fredericia i Jylland. I 1768 tok han magistergraden i filosofi og i 1784 fikk han tittelen ekstraordinær professor. På et tidspunkt så det ut til at han skulle slå følge med en russisk adelig familie til Sankt Petersburg og få et professorat der, men det ble aldri noe av. I stedet ble han, med god hjelp fra sin patron Caspar von Saldern, kalt til prest på Spydeberg i Smaalenene i Norge (dagens Østfold). Her bodde han fra 1768 til 1785, da han flyttet til et fetere kall i nabosognet Edsberg (Eidsberg), hvor han virket frem til sin død i 1801.

I løpet av sin tid i Østfold ble Wilse enkemann to ganger; hans tredje kone overlevde ham og ble sittende igjen med 12 barn og stebarn. Prestegårdene i Spydeberg og Eidsberg var de reneste småbedrifter, hvor en rekke tjenestefolk bodde og arbeidet. Wilse hadde jevnt over et femtitalles mennesker i kosten, folk som hjalp ham å realisere store parkanlegg, med fiskedammer, nyttevekster og lysthus. Hustruene må opplagt ha hatt organisatorisk talent. Den andre i rekken av koner ble da også prisbelønnet av Det kongelige danske Landhusholdningsselskab. Samtidig med at han drev pre-